

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus : Juuda 500-luvulla eKr.

Valkama, Kirsi

2013

Valkama, K 2013, Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus : Juuda 500-luvulla eKr. julkaisussa P Luomanen, J Jokiranta & O Lehtipuu (toim), Johdatus sosiaalitieteelliseen raamatuntutkimukseen. Vuosikerta. 105, Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja, Nro 105, Suomen eksegeettinen seura, Helsinki, Sivut 297-311. <https://doi.org/10.31885/9789515149930>

<http://hdl.handle.net/10138/185253>

10.31885/9789515149930

---

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

SUOMEN EKSEGEETTISEN SEURAN JULKAISUJA 105

**JOHDATUS SOSIAALITIEEELLISEEN
RAAMATUNTUTKIMUKSEEN**

TOIMITTANUT

PETRI LUOMANEN, JUTTA JOKIRANTA
JA OUTI LEHTIPUU

Suomen Eksegeettinen Seura
Helsinki 2013

Esipuhe.....	7
Johdanto (Petri Luomanen)	12

I KESKEISIÄ METODOLOGISIA SUUNTAUKSIA

Tiedonsosiologia ja kolmen maailman malli (Kari Syreeni)	33
Lahkotutkimus (Jutta Jokiranta & Petri Luomanen)	53
Sosiaalisen identiteetin näkökulma (Jutta Jokiranta & Petri Luomanen)..	67
Kognitiotiede raamatuntutkimuksessa (Petri Luomanen)	85
Sosiaalinen muisti (Outi Lehtipuu & Petri Luomanen).....	105
Rituaalitutkimus (Risto Uro)	122

II ESIMERKKEJÄ RAAMATUN AJAN SOSIAALIHISTORIASTA

Arkeologia Vanhan testamentin sosiaalishistorian tutkimuksessa: Esimerkkinä rautakauden Israel ja Juuda (Kirsi Valkama).....	139
Köyhyys – näkökulma Vanhaan testamenttiin (Kari Latvus)	158
Virkamiehiä vai kirjanoppineita, keitä olivat Raamatun kirjurit? (Hanne von Weissenberg & Mika S. Pajunen).....	173
Perhe- ja sukupuolisuhteiden hierarkia Raamatun teksteissä (Martti Nissinen)	191
Naisen elämäнкаari Uuden testamentin maailmassa (Antti Marjanen) ..	210
Lapsia Uuden testamentin maailmassa: Markuksen evankeliumin tytöt (Ulla Tervahauta).....	225
Jeesuksen ajan Galilea arkeologian valossa (Raimo Hakola)	241
Sotilaat ja varhainen kristinusko (Niko Huttunen).....	258
Synnin sosiologiaa Ensimmäisessä Johanneksen kirjeessä (Ismo Dunderberg)	277

III ESIMERKKEJÄ SOSIAALITETEELLISESTÄ MALLINTAMISESTA

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus: Juuda 500-luvulla eKr. (Kirsi Valkama)	297
Qumranin liikkeen sosiaalinen identiteetti (Jutta Jokiranta)	312
Ylösnousemususkoa koskevat kiistat poikkeavuuden leimaamisteorian näkökulmasta (Outi Lehtipuu).....	330
Matteuksen yhteisö varhaiskristillisenä liikkeenä (Petri Luomanen)	346
Kalliit signaalit uskonnollisissa yhteisöissä (Mikko Heimola).....	360
Varhaisen kristinuskon leviäminen: Näkökulmia kognitio- ja evoluutiotieteistä (István Czachesz, käännös Jutta Jokiranta).....	375
Johannes Kastaja rituaalitutkimuksen valossa (Risto Uro).....	393
Epilogi: Abstrakti teologia vastaan sosiaaliset realiteetit? Poimintoja metodologisen matkan varrelta (Heikki Räisänen)	410
Kirjallisuus.....	425

KIRSI VALKAMA

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus

Juuda 500-luvulla eKr.

Kuinka voidaan tutkia yhteiskuntaa, joka on romahtanut ja josta on jäänyt hyvin vähän arkeologisia löytöjä ja tekstilähteitä? Yhteiskuntien romahduksen takana voi olla monia syitä, ja jokainen romahtanut yhteiskunta on omanlaisensa. Romahduksen jälkeisissä yhteiskunnissa on kuitenkin paljon yhteisiä piirteitä, joiden tutkiminen auttaa puolestaan ymmärtämään yksittäistapauksia. Tämän luvun tavoitteena on selvittää, kuinka yleiset mallit romahduksen jälkeisistä yhteiskunnista auttavat ymmärtämään Babylonian armeijan tuhoaman Juudan jälleenrakentamista 500-luvun puolivälissä eKr.

Jerusalemin tuhon merkitys

Vanhan testamentin tutkimuksessa niin sanotun pakkosiirtolaisuuden eli eksiilin aikaa (noin 586–538 eKr.) on tutkittu paljon, koska sitä on pidetty Vanhan testamentin syntyyn ja uskonnonhistoriaan keskeisesti vaikuttaneena ajanjaksona. Raamatuntutkimuksessa on tavallista erottaa toisistaan muinaisraeilainen uskonto, jota harjoitettiin ennen Jerusalemin ja sen temppelin tuhoa 586 eKr., sekä Toisen temppelin aikainen juutalaisuus, joka alkoi muovautua 500-luvun lopussa eKr. Tutkijat esittävät lähes yksimielisesti, että Juudan uskonto ja yhteiskunta muutuivat olennaisesti temppelin tuhon ja yhteiskunnan romahduksen seu-

rauksena (Albertz 2003, 1–2; Römer 2007, 111). Oma vaikutuksensa oli myös sillä, että osa hallitsevasta luokasta ja käsityöläisistä vietiin pakkosiirtolaisuuteen ja että jotkut heidän jälkeläisistään palasivat Juudaan uusin ajatuksin ja vaatimuksin.

Vanhan testamentin kertomuksissa Jerusalemin tuhoa seurannut aikakausi ohitetaan Juudan osalta lyhyillä maininnoilla kuten: ”Sitten henkikaartin päällikkö Nebusaradan vei pakkosiirtolaisuuteen loputkin, mitä kansasta oli kaupungissa jäljellä. Hän vei nekin, jotka olivat siirtyneet Babylonian kuninkaan puolelle, sekä loput kaupungin käsityöläisistä. Osan köyhästä väestä henkikaartin päällikkö Nebusaradan jätti työläisiksi viinitarhoihin ja pelloille.” (Jer. 52:15–16.) Juudaa käsittelevät kertomukset päättyvät babylonialaisten käskynhaltijaksi nimittämän Gedaljan murhaan. Juudaa kuvataan uudestaan vasta pakkosiirtolaisuudesta paluuseen liittyvien kertomusten yhteydessä. Pakkosiirtolaisuudesta palanneiden teologiassa oli keskeistä se, että Juuda oli jäänyt tyhjäksi (2. Aik. 35:16–21) ja että ne, jotka palasivat, olivat oikean uskon edustajia (Albertz 2003, 12–15). Tyhjää maata korostavien tekstien yhteydessä todetaan, että maassa oli väestöä, mutta heidät nähtiin muukalaisina (Esra 3:3). Vanhan testamentin teksteistä syntyy vaikutelma, että Juuda oli vain muutamien maanviljelijöiden asuttama provinssi.

Raamatuntutkimuksessa on keskusteltu yli sadan vuoden ajan siitä, mitä Vanhan testamentin tekstien osia kirjoitettiin pakkosiirtolaisuudessa Babyloniassa ja siitä, kirjoitettiinko joitakin tekstejä Juudassa heti tuhon jälkeen. Se, miten tutkijat tulkitsevat Vanhan testamentin tekstejä, vaikuttaa myös siihen, miten he tulkitsevat ajan historiaa. Tästä syystä raamatuntutkijat ovat esittäneet ristiriitaisia näkemyksiä siitä, minkälainen yhteiskunnallinen tilanne Juudassa vallitsi Jerusalemin tuhon jälkeen.

Monelle tutkijalle on tärkeää, että Vanhan testamentin ideologinen ”tyhjän maan myytti” unohdetaan. Ääriesimerkkinä Hans Barstad (1996) on esittänyt, että Jerusalemin tuhon jälkeen juuri mikään ei muuttunut Juudassa. Barstadin mielestä arkeologiaa löytöjä on vain tulkittu vajavaisesti tai niitä ei ole vielä löydetty. Jonkinlaisen keskitien edustajat, esimerkiksi Oded Lipschits (1999; 2003; 2005), esittävät, että tuhon jälkeen asutuksen painopiste siirtyi Jerusalemin pohjois- ja eteläpuolelle, kuten arkeologiset löydöt ja Vanhan testamentin kertomukset

viittaavat. Yhteisö, jonka pääkaupunkina oli Mispa, jatkoi eloaan köyhtyneenä mutta toimivana pienenä Babylonian provinssina. Tutkijoita, jotka esittävät, että Juuda olisi ollut tyhjä Jerusalemin tuhon jälkeen, ei juuri ole. Nekin tutkijat, jotka puhuvat Jerusalemin tuhon jälkeisestä ajasta asutuskatkona, eivät ajattele, että maa olisi jäänyt täysin tyhjäksi (Stern 2001, 309).

Tuhon jälkeinen ajanjakso on ongelmallinen sekä arkeologeille että historian tutkijoille. Historiallisia primäärilähteitä on vain muutama, lähinnä babylonialaiset aikakirjat, ja ne liittyvät Jerusalemin tuhon aikoihin (Grayson 1975, 102, 282). Tämän vuoksi tutkimuksen keskeisimmäksi lähdeaineistoksi jää hyvin pieni määrä vaikeatulkintaisia arkeologisia löytöjä. Vähäisten löytöjen vuoksi vain harvat arkeologit ovat perehtyneet aikakauteen. Usein se ohitetaan arkeologisessa tutkimuksessa toteamalla, että kyseessä oli välikausi tai katko, jonka aikana maa oli harvaan asuttu, eikä uusia innovaatioita syntynyt. (Stern 2001, 309.)

Herää kysymys, oliko Juudassa toimivaa yhteiskuntaa, jossa olisi voinut tapahtua esimerkiksi kirjoitustoimintaa. Jatkuiko ja muokkautuiko kulttuuri ainoastaan Babyloniassa? Onko syytä luovuttaa ja todeta, että tällä hetkellä arkeologisten löytöjen perusteella tiedetään ainoastaan se, että Jerusalemin tuhon jälkeen Juudassa oli kymmenisen asuinpaikkaa sekä muutamia käytössä olleita hautoja ja että löytöaineisto on vähäistä? Hajanainen tieto jäsentyy selkeämmäksi kokonaisuudeksi, kun sitä verrataan muihin romahtaneisiin yhteiskuntiin.

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien (post-collapse societies) tutkimukseen muodostettu malli auttaa hahmottamaan sitä tosiasiaa, että näissä yhteiskunnissa aikaisemman kulttuurin eräät piirteet katoavat, kun taas toiset jatkuvat ja vähitellen muokkautuvat uusiksi. Mallia sovelsi Jerusalemin tuhon jälkeisen ajan Juudan tutkimukseen ensimmäisenä Avraham Faust (2004). Hän haluaa osoittaa mallin avulla, että yhteiskunnan ja kulttuurin keskeiset traditiot katkesivat romahduksen seurauksena. Itse olen pyrkinyt tarkentamaan mallin soveltamista Juudan tapaukseen ja ymmärtämään, miltä osin yhteiskunta ja kulttuuri jatkoivat vanhoja traditioita ja miltä osin eivät (Valkama 2012). Ennen kun käsittelen itse mallia, tarvitaan lyhyt yhteenveto Juudan romahdusta edeltäneen ajan historiasta, sillä yhteiskunnan romahtamiseen johta-

nut historiallinen tilanne ja romahduksen syyt vaikuttavat siihen, millaiseksi romahduksen jälkeinen yhteiskunta muotoutuu.

Juudan kuningaskunnan loppu

Välimeren itäosassa, eteläisen Levantin alueella, tapahtui suuri muutos 700-luvun lopulla eKr., kun Assyrian imperiumi valloitti alueen. Israelin kuningaskunta tuhoutui ja Assyria jakoi sen provinseiksi. Juudan kuningaskunta alistettiin Assyrian vasalliksi, ja se kärsi huomattavia tuhoja. Assyrian valtakausi tarjosi kuitenkin pitkän rauhan ajan, jolloin alue toipui ja pääsi kehittymään. Myös sijainti Etelä-Arabiaan ja Egyptiin vievien kauppateiden varrella hyödytti Juudaa, ja alue vaurastui taloudellisesti. (Stern 2001, 131–134; Grabbe 2007, 167–178.) Assyrian hyökkäyksestä kärsinyt Juuda oli jo pitkälti toipunut, kun tilanne alueella jälleen muuttui.

Babylonian kapinoidessa Assyriaa vastaan Assyrian ote imperiumin reuna-alueista heikkeni. Muutamat tutkijat ovat esittäneet, että Egypti ilmeisesti käytti tilannetta hyväkseen ja valloitti Juudan Josian hallintoaikana, 600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Babylonia laajensi aluettaan nopeaan tahtiin ja valloitti Assyrian pääkaupungin Niniven 612 eKr. sekä Assyrian aikaisemmin hallitsemia alueita. Jerusalem valloitettiin 597 eKr., ja tässä yhteydessä kuningas Jojakin vietiin pakkosiirtolaisuuteen. Babylonialaiset nimittivät Juudaan uuden kuninkaan, Sidkian. Tämä ilmeisesti ryhtyi pian kapinaan Babyloniaa vastaan, mahdollisesti Egyptin apuun luottaen, mutta Babylonian armeija hyökkäsi alueelle 587 eKr. Kuningaskunnan raja-alueen kaupungit hävitettiin, ja runsasta vuotta myöhemmin Jerusalem tuhoettiin lähes täysin ja sen temppeli hävitettiin. (Grabbe 2007, 204–209.) Assyrialaiden ja babylonialaiden suorittamista pakkosiirroista on tehty useita tutkimuksia, ja uusimmissa tutkimuksissa on käytetty myös sosiaalitieteiden menetelmiä. Vanhan testamentin Babyloniassa syntyneistä teksteistä on pyritty hahmottamaan pakkosiirrettyjen ja pakkosiirtolaisuudessa syntyneiden eri sukupolvien kokemuksia (ks. esim. Kelle, Ames & Wright 2011).

Kuningas ja hallitseva luokka vietiin maasta, osa asukkaista pakeni Egyptiin ja osa itään Ammoniin ja Moabiin. Sotatoimet, pitkät piirityk-

set, nälänhätä ja sairaudet verottivat väestöä. Alueen talous romahti. Kun Juudan kuningaskunnassa 500-luvun alussa eKr. oli arkeologien yleisimpien arvioiden mukaan noin 110 000 asukasta, sodan seurauksena alueelle jäi optimististen arvioiden mukaan noin 20 000–30 000 asukasta (Lipschits 2003, 363–366) ja pessimististen arvioiden mukaan noin 10 000 (Faust 2012b, 147). Asukasmäärä laski siis 60–90 %. Alueesta tuli Babylonian provinssi, johon nimitettiin paikallinen käskynhaltija. Juuda säilyi Babylonian provinssina siihen asti, kunnes Kyyros valloitti Babylonin 538 eKr. ja Juudasta tuli Jehud-niminen Persian imperiumin provinssi.

Yhteiskuntien romahdus

Sota ei ole juuri koskaan ainoa selitys yhteiskunnan romahdukselle. Taustalla on yhteiskunnan heikkeneminen jo ennen sotaa. Mitä romahduksella sitten tarkoitetaan? Sille ei ole yksiselitteistä määritelmää. Itse termi romahdus (collapse) viittaa nopeaan tapahtumaan, mutta muutamaiset tutkijat ajattelevat, että joskus romahdus voi kestää vuosikymmeniä ja kyse on enemmänkin hitaasta taantumisesta. Romahdukselle on kuitenkin tunnusomaista jonkin tai joidenkin yhteiskunnan osaluoiden yksinkertaistuminen tai taantuma, joka tapahtuu melko nopeasti. (Renfrew 1979, 484; Tainter 1990, 4.) Romahtaa voivat esimerkiksi yhteiskunnan rakenteet, talous ja kulttuuri; samalla jotkut toiset yhteiskunnan osa-alueet säilyvät.

Yhteiskuntien romahduksen syyt ovat kiinnostaneet ihmisiä ainakin antiikin filosofeista lähtien (Tainter 1990, 65, 74). Kulttuurien säännönmukaisia muutoksia, yhteiskuntajärjestelmien kehitystä ja yhteiskuntien tuhoutumisten syitä on tutkittu esimerkiksi antropologian, arkeologian, maantieteen, historian tutkimuksen sekä talous- ja yhteiskuntatieteiden puitteissa. Ekologisesta näkökulmasta tarkastelussa keskeistä on luonnon kantokyvyn tutkimus. Yhteiskuntien romahduksen tutkimus sai uuden sysäyksen, kun Joseph Tainterin tutkimus *The Collapse of Complex Societies* ilmestyi vuonna 1988. Tainter kokosi yksitoista eri mallia, joilla oli aikaisemmassa tutkimuksessa selitetty yhteiskunti-

en romahduksia, ja pyrki arvioimaan niitä kriittisesti useiden esimerkkien avulla.

Tainterin keskeinen argumentti on, että luonnonkatastrofit, vihollisten hyökkäykset ja muut yksittäiset tekijät eivät selitä yhteiskunnan romahdusta, koska usein samat yhteiskunnat ovat aikaisemmin kestäneet vastaavia takaiskuja. Yhteiskunnassa on täytynyt tapahtua merkittävä muutos, jotta se ei enää kestä takaiskuja romahtamatta. Tainter ei myöskään pidä tieteellisesti perusteltuna ajatusta, että yhteiskunta kävisi läpi kehitysvaiheita, jotka synnyin ja kukoistuksen kautta väistämättä johtaisivat romahdukseen. Toimiva valtarakenne tai yhteiskunnallinen järjestelmä ei muutu itsestään toimimattomaksi, vaan taustalla on olennaisia muutoksia. Tainter pitää taloudellisia tekijöitä keskeisinä romahdusteorioissa, mutta nekään eivät ole riittävä selitys hänen mielestään. Merkittävämpää on se, että yhteiskunnan monimutkaistuessa sen tuotama rajahyöty alenee. Tämä tarkoittaa sitä, että aluksi tuottoisa ratkaisu, esimerkiksi ammatillinen eriytyminen ja monimuotoistuminen, kasvattaa ajan myötä kustannuksia ja pienentää tuottoa. Vähitellen monimuotoisuus ei tuota enää hyötyä suhteessa sen vaatimaan sijoitukseen, tai se tuottaa jopa tappiota, jolloin yhteiskunta romahtaa. (Tainter 1990, 118–123.) Colin Renfrew mallinsi saman ajatuksen matemaattisesti jo vuonna 1979.

Miksi Juuda romahti?

Juuda oli kestänyt imperiumien aiemmat hyökkäykset. Assyrian valtaus oli ollut tuhoisa isku, mutta Juuda pystyi nopeasti toipumaan ja vaurastumaan. Toipumista edesauttoi Assyrian imperiumin hyvä hallinto, pitkä rauhanaika ja pääkaupunki Jerusalemin säästyminen tuholta. (Grabbe 2007, 201.) Babylonian ensimmäisen hyökkäyksen (597 eKr.) seurauksena Juuda siirtyi Babylonian imperiumin vallan alle, vaikka sai pitää oman kuninkaan. Oliko seuraava hyökkäys kymmenen vuotta myöhemmin niin massiivinen, että yhteiskunta romahti? Olivatko hyökkäys ja hävitys riittäviä syitä selittämään romahdusta? Suurin osa tutkijoista vastaisi tähän myöntävästi, mutta Tainterin mallin mukaan

se ei ole riittävä syy romahdukselle. On siis syytä selvittää, oliko Juudan yhteiskunta muuttunut niin, ettei se kestänyt hyökkäystä romahtamatta.

Juuda oli joutunut maksamaan 600-luvun eKr. aikana veroja Assyrialle. Se joutui mahdollisesti maksamaan veroja lyhyen aikaa myös Egyptille ennen Babyloniaa. Juudan tuotanto kehittyi Assyrian valta-aikana, mutta osa ylijäämästä siirtyi veroina pois Juudasta eikä hyödyttänyt alueen kehitystä. (Grabbe 2008, 208–209.) Yhteiskunnan resurssit supistuivat ja kuninkaiden vaihtuminen heikensi hallinnon jatkuvuutta. Jerusalemissa kehittyi suurkaupunki, jossa oli arviolta 20 000 asukasta – noin viidennes kuningaskunnan asukkaista. (Lipschits 2003, 327, 364.) Johtava luokka ja hallinto keskittyivät paljolti Jerusalemiin. Jerusalemin ilmeisesti pitkä piiritys ja kaupungin tuho osuivat Juudan kannalta pahimpaan kohteeseen. Kolmas verottava imperiumi parinkymmen vuoden sisällä ja vaihtuva hallinto varmasti heikensivät Juudaa, mutta Babylonian hyökkäys oli massiivinen ja erityisesti pääkaupungin tuhoutuminen oli todellinen isku yhteiskunnalle samoin kuin hallitsevan luokan, virkamiesten sekä taitavien käsityöläisten ja rakentajien menehtyminen, joutuminen pakkosiirtolaisuuteen tai pakeneminen alueelta. Väestömäärän romahtaessa myös alueen tuotanto romahti.

On mahdollista, että raja-alueen romahdus oli babylonialaisten tarkoitus. Kapinallinen alue oli nujerrettu, ja Egyptillä oli raja-alueella vähemmän mahdollisia liittolaisia. (Lipschits 2005, 112–113, 210–213.) Vaikka babylonialaiset asettivat Juudaan käskynhaltijan ja epäilemättä jatkoivat alueen verottamista, ei ole mitään merkkejä siitä, että he olisivat sijoittaneet resursseja alueeseen edesauttaakseen sen toipumista (Vanderhoof 1999).

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus

Romahduksen jälkeisiä yhteiskuntia on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin romahduksen syitä. Suurin syy tähän on se, että tällaisista yhteiskunnista on säilynyt vähän aineistoa. Niiden tutkimukseen on kiinnitetty enemmän huomiota erityisesti antropologian näkökulmien tultua mukaan arkeologiseen tutkimukseen. Tutkimuskirjallisuudessa romahduksen jälkeiset ajat mainitaan usein ”välikausina”, joiden arvo

tutkimukselle on siinä, että ne erottavat kukoistavat ajanjaksot toisistaan. Useimmat tutkijat ovat keskittyneet kuvaamaan yksittäisiä romahdaneita yhteiskuntia ja niiden piirteitä. Tuloksia eri yhteiskuntien tutkimuksista on koottu muutamiin julkaisuihin, esimerkiksi Norman Yoffeen ja George L. Cowgillin toimittamaan teokseen *The Collapse of Ancient States and Civilizations* (1988) sekä Glenn Schwartzin ja John Nicholsin toimittamaan teokseen *After Collapse: The Regeneration of Complex Societies* (2006). Muutamat tutkijat, esimerkiksi Renfrew (1978; 1979), Tainter (1990, 18–21; 1999; 2005; 2006) ja Yoffee (1988), ovat pyrkineet määrittelemään tarkemmin, mitkä piirteet ovat tyypillisiä romahduksen jälkeisille yhteiskunnille.

Tutkimuksessa on kiinnitetty eniten huomiota suurten valtakuntien, kuten Rooman valtakunnan tai inkavaltakunnan, romahduksiin ja niitä seuranneisiin muutoksiin. Tämän vuoksi romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus on painottunut sellaisiin asioihin kuin valtakunnan uudelleenjakautuminen pienempiin hallinnollisiin yksiköihin, kielimurteiden muodostuminen ja esinekulttuurin paikallisuus. (Tainter 1990, 19–21, 193; 2005, 42.) Nämä piirteet tulevat harvoin esille pieniä alueita tutkittaessa. Pääosin romahduksen jälkeisten yhteiskuntien malli sopii kuitenkin niin laajojen imperiumien kuin pienten yhteiskuntien tutkimukseen.

Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tyypilliset piirteet

Millaisia romahduksen jälkeiset esiteolliset yhteiskunnat olivat? On todella poikkeuksellista, että yhteiskunta katoaa täysin. Yleensä romahduksesta jää jäljelle yhteisö, joka pyrkii selviytymään muuttuneissa olosuhteissa. Arkeologien on oltava erityisen tarkkoja tällaisia ajanjaksoja tutkittaessa, koska uusia rakenteita ja esineistöä on vähän.

Renfrew (1979, 482–484) listaa romahduksen jälkeisille yhteiskunnille seuraavat kuusi keskeistä piirrettä:

- keskushallinnon romahtaminen
- perinteisen eliittiluokan katoaminen
- keskitetyn talouden romahtaminen

- asuinpaikkojen siirtyminen ja väestömäärän pieneneminen
- sosiopoliittisten rakenteiden palautuminen yksinkertaisemmalle tasolle
- romanttisten ”pimeän aikakauden” myyttien muodostuminen

Tainter luettelee samanlaisia piirteitä lisäten, että romahduksen jälkeiset yhteiskunnat ovat yleensä pieniä. Tämä johtuu siitä, että laajempi yhteiskunta hajoaa pienempiin osiin, joita keskushallinto ei yhdistä. Asukkaat ovat melko tasa-arvoisia, mutta toisaalta keskushallinto ei ole taakamassa järjestyksen säilymistä. (Tainter 1990, 19–21, 193; 1999, 1021–1029; 2005, 42.)

Kaikille romahduksen jälkeisille yhteiskunnille on tyypillistä väestömäärän radikaali pieneneminen ja uusi hallinto. Väestömäärän romahtaminen johtaa yleensä monenlaisiin muutoksiin ja resurssien vähenemiseen. Taloudelliset edellytykset heikkenevät, asutusten määrä pienenee ja asukkaat suosivat pieniä maanviljelysasutuksia. Romahduksen jälkeen yhteiskunta ja varsinkin sosiopoliittiset rakenteet taantuvat yksinkertaisemmalle tasolle ja yhteiskunta palautuu usein omavaraistalouteen. Varsinkin hallinto kärsii verovarojen puutteesta, eikä pysty tehokkaasti hallitsemaan aikaisempaa, pienempiin osiin hajonnutta aluetta. Tavalliselle kansalle tilanne saattaa olla jopa hyödyksi. Keskushallinto saattaa hiipua kokonaan, eikä se enää verota kansaa, ja uuden paikallishallinnon muotoutuminen saattaa kestää jonkin aikaa. Vanhan eliitin joutuessa väistymään saattavat kyvykkäät yksilöt hyötyä ja saada uudenlaista valtaa muuttuneessa tilanteessa. Kun yhteiskunta on heikko, sen on vaikea puolustautua voimakkaampia naapureitaan vastaan, ja se joutuu helposti näiden valloituksen kohteeksi. (Tainter 1990, 19–21, 193; 1999, 1021–1029; 2005, 42.)

Taloudellisten resurssien väheneminen näkyy materiaalisessa kulttuurissa. Uusia rakennuksia ei juuri rakenneta. Varsinkaan uusiin hallinnollisiin rakennuksiin ei ole varaa. Vanhoja rakennuksia muokataan uusiin tarpeisiin sopiviksi. Usein kulttuuri ja tiede taantuvat resurssien puutteessa. Romahduksen jälkeisten yhteiskuntien tutkimus osoittaa, että näin ei kuitenkaan tapahdu aina, vaan väestö tai uusi hallitseva luokka haluaa sijoittaa vähii resursseja siihen, mitä pitää itselleen tärkeänä. Joskus niukoissakin oloissa esimerkiksi kirjallisuus ja filosofia kukoistavat, kuten tapahtui vaikkapa Konfutsen elinaikana Kiinassa. (Tainter 1999, 1004–1006.)

Romahduksen jälkeisiä yhteiskuntia koskevat mallit osoittavat, kuinka ihmiset, joiden elämän romahdus on muuttanut, pyrkivät eri tavoin käsittelemään suhdettaan menneisyyteen. Tällaisessa tilanteessa pyritään etsimään syitä ja syyllisiä romahdukselle (Schwartz 2006, 16–17). Toisaalta tilanne on altis ”vanhan hyvän ajan” muistelulle ja kai-paamiselle (Tainter 1999, 1028–1029). Mahtavasta menneisyydestä syntyy kertomuksia, jotka auttavat säilyttämään vanhoja tapoja. Uusi hallinto synnyttää tarvittaessa kertomuksia menneisyydestä tai yhteydes-tään romahdusta edeltävään aikaan valtansa legitimoimiseksi (Renfrew 1979, 484).

Romahduksen jälkeinen Juuda

Selvin muutos Jerusalemin tuhon jälkeisessä Juudassa on tunnettujen löytöpaikkojen määrä, joka romahtaa sadoista noin kahteenkymme-neen. Syy vähäisiin löytömääriin voi osittain olla siinä, että lyhyen ajan-jakson kuluessa syntyneitä vaatimattomia löytöjä on vaikea havaita kai-vauksissa. Seuraavien kukoistavampien aikakausien rakennusten perustukset ovat usein tuhonneet nämä rakenteet, tai ne ovat jääneet asuinpaikan viimeiseksi asutusvaiheeksi, ja eroosio on kuluttanut ne.

Romahdusten jälkeisissä yhteiskunnissa pääkaupunki siirtyy usein uuteen paikkaan. Sekä arkeologiset löydöt että Vanhan testamentin kertomukset viittaavat siihen, että Juudan alueen uudeksi keskukseksi tuli Mispa. Valtaosa tutkijoista sijoittaa Mispan rauniokummulle, joka nykyään tunnetaan nimellä Tell en-Naṣbe ja joka sijaitsee noin 12 km Jerusalemissa luoteeseen. Paikalla sijaitti pieni, noin 400–500 asukkaan hallintokaupunki. Kaupungissa oli useita hyvin rakennettuja rakennuk-sia. Osa rakenteista on säilynyt erittäin huonosti, mutta niiden joukossa on tulkittu olleen laajoja varastorakennuksia ja mahdollisesti myös pa-latsi. (Zorn 2003; Lipschits 2005, 237–241.) Tämä asutuskerrostuma on todennäköisesti rakennettu juuri ennen babylonialaisten hyökkäyk-siä, ja se on säästynyt tuholta (Lipschits 1999, 160–161). Kaupungista on löytynyt muutamia babylonialaista alkuperää olevia esineitä, jotka eivät kuitenkaan itsessään osoita yhteyksiä Babyloniaan tai sitä, että

kaupungissa olisi ollut babylonialaisia joukkoja, sillä löytöjä ei pystytä yhdistämään juuri tähän asutuserrostumaan.

Oded Lipschits on esittänyt, että babylonialaiset tuhosivat kapinallisen Jerusalemin tarkoituksella mahdollisimman perusteellisesti. Babylonialaisten puolelle kääntyneitä olisi keskittynyt asumaan juuri Mispaa ja sen ympäristöön. Siksi Jerusalemin pohjoispuolinen Benjaminin alue säästyi hävitykseltä. (Lipschits 2003, 346–355; 2005, 112–113.) Todennäköisesti myös tuhottujen alueiden väestöä siirtyi sinne, koska olot olivat järjestyneemmät ja turvallisemmat kuin muualla maassa. Asutusjänteet ovat kuitenkin vaatimattomia ja viittaavat siihen, että Mispaa ympäröivät asutukset jäivät tähän aikaan pieniksi vaatimattomiksi kyliksi, kuten Tell el-Fúl, el-Jīb ja mahdollisesti Beitīn (Betel). Jerusalemin eteläpuolella Ramat Raḥelin linnoitus säilyi käytössä ja sieltä käsin kontrolloitiin läheisiä viljelyalueita. Kuten romahduksen jälkeisissä yhteiskunnissa yleensä, ei Juudassakaan ollut resursseja uusien rakennusten rakentamiseen. Vanhoja rakennuksia korjattiin ja muokattiin, ehkä jopa laajennettiin. (Stern 2001, 321–326; Valkama 2012, 138–139.)

Jerusalemin eri osien kaivauksissa tämän aikakauden löytöjä ei ole tehty muutamia keramiikka- ja hautalöytöjä lukuun ottamatta. Vanhoihin perhehautoihin saatettiin tulla hautaamaan kauempaakin, mutta keramiikkalöydöt voisivat viitata siihen, että Jerusalemissa oli pieni asutus. (Valkama 2012, 104–113.) Babylonialaiset kävivät Jerusalemia vastaan pitkän piirityssodan. Piirityssodankäynnin taktiikkaan kuului, että kaupunkia ympäröivät viljelykset tuhottiin ja hedelmä- ja oliivipuut kaadettiin. (Eph'al 2009, 53.) Tuhotun alueen uudelleenasuttaminen oli hidas ja työläs prosessi. Vuoristossa maanviljelyä harjoitettiin maanviljelyterasseilla. Terassien rakentaminen ja ylläpito vaati työvoimaa, jota romahduksen jälkeen oli vähän tarjolla. Tämä hidasti maanviljelyn elpymistä ja siten myös väestönkasvua.

Juudasta tehdyt esinelöydöt ovat hyvin vaatimattomia, lähinnä tavallisten arkisten astioiden kappaleita eli käyttökeramiikkaa. Keramiikkatyyppien määrä vähenee huomattavasti edelliseen aikakauteen, rautakauden loppuun, verrattuna. Keramiikka jatkui kuitenkin samantyyppisenä, ja se valmistettiin edelleen samalla tavalla kuin ennen Jerusalemin tuhoa. Muutamat astiatyypit säilyivät käytössä aina persia-

laisajalle saakka muodostaen vahvimman todistusaineiston sille, että asutus alueella jatkui katkeamattomana. (Lipschits 2005, 192–206.) Tuontiesineiden määrä romahti (Faust 2012b, 91–92). Aikaisemmin alueelle tuotua hyvälaatuista keramiikkaa jäljiteltiin nyt paikallisesti (Zorn 2001). Koruja ja muita kallisarvoisia esineitä on löydetty vain haudoista. Vaikka hautalöytöjä on tehty määrällisesti vähän, niitä on kuitenkin suhteessa asuinpaikkalöytöihin enemmän kuin kukoistavien aikakausien yhteydestä. Romahduksen jälkeisille yhteiskunnille on tyyppillistä, että uusi johtava luokka pyrki jäljittelemään edeltävän kukoistuskauden eliitin hautaustapoja. (Renfrew 1979, 483; Tainter 1999, 1029–1030.) Juudasta on kuitenkin liian vähän hautalöytöjä, jotta tällaisia piirteitä voitaisiin osoittaa.

Mielenkiintoisen vertailukohdan Juudan tutkimukselle tarjoavat sen itäiset naapurikuningaskunnat Ammon, Moab ja Edom. Babylonian imperiumi valloitti myös nämä pienet kuningaskunnat, mutta niitä ei tuhottu. Vaikka näitä alueita ei tuhottu, eivät ne myöskään kukoistaneet 500-luvun puolivälissä eKr. Itse asiassa tämän aikakauden löytöjä on vaikea erottaa, koska kehitys jatkuu niin muuttumattomana tai paremminkin niin hitaasti muuttuen, että edes keramiikkaa on vaikea ajoittaa juuri tähän vaiheeseen.

Avraham Faust (2004; 2012b) on korostanut omissa tutkimuksissaan, kuinka kulttuuri katkesi Jerusalemin tuhoon. Hän näkee rautakauden Juudan keskeisinä kulttuuripiirteinä arkkitehtoniset rakenteet, kuten keskushuoneen ympärille rakennetut niin sanotut nelihuonetalot ja niiden mallia jäljittelevät penkkihaudat (rakenteista tarkemmin ks. esim. Valkama 2010b, 73–77, 117). Näiden rakentaminen ei jatkunut enää Jerusalemin tuhon jälkeen, ja siten yksi näkyvä kulttuurin piirre katkesi. Rakentaminen vaati resursseja, joita romahtaneella yhteiskunnalla ei ollut. Vähän resursseja vaatineet välttämättömyydet kuitenkin jatkoivat aikaisempaa traditiota. Tärkeimpänä esimerkkinä tästä on keramiikan valmistus. Siihen, kirjoitettiin joitain Vanhan testamentin osia tämän ajan Juudassa, ei arkeologisten löytöjen perusteella voida vastata, vaan kysymys on ratkaistava raamatuntutkimuksen menetelmin. Pieni joukko ihmisiä saattoi sinänsä keskittää resurssinsa tärkeänä pidettyyn asiaan, kuten kirjallisen toiminnan ylläpitämiseen.

On epäselvää, kuinka Juuda järjesti hallintonsa uudelleen. Juudan viimeiset kuninkaat oli tapettu tai viety Babyloniaan. Mikään ei viittaa siihen, että babylonialaiset olisivat pyrkineet järjestelemään alueen hallintoa uudelleen sen jälkeen, kun käskynhaltijaksi nimitetty Gedalja murhattiin. Häntä on mahdollisesti seurannut uusi paikallinen käskynhaltija. Babylonian provinssina Juuda oli imperiumin raja-alueella, jota keskushallinto ei pyrkinyt kehittämään eikä tarjonnut sille ylimääräisiä resursseja käyttöön. (Vanderhooft 1999, 62, 90, 104–112; Faust 2012b, 201.) Alue sai toipua omaa tahtiaan. Joko babylonialaiset eivät olleet kiinnostuneita raja-alueiden saamisesta kukoistaviksi tai heidän ensisijainen kiinnostuksensa kohdistui uusien alueiden valtaamiseen ja niiden resurssien riistämiseen. Mahdollinen kehitys kohti tehokkaampaa hallintoa jäi kesken, kun Kyyros valloitti Babylonin ja imperiumi tuhoutui. Persia pystyi tarjoamaan vakaammat olot ja keskitetyimmän hallinnon imperiumin alueella. Juudan alueella alkoi hidas toipuminen, joka kesti pari sataa vuotta.

Sinettilöydöt, jotka ajoitetaan tähän aikaan tai 500-luvun eKr. lopulle, viittaavat siihen, että alueella oli jonkinlainen paikallinen hallinto, joka joko keräsi veroja tai omisti viljelyksiä. Hallinnon käyttöön tulevat maataloustuotteet kerättiin ruukkuihin, jotka leimattiin hallinnon sineiteillä. Niihin oli kuvattu leijona tai kirjaimet *msb*, jotka todennäköisesti viittaavat Jerusalemin länsipuolella sijaitsevaan paikkaan nimeltä Mosa. Tapa leimata ruukkuja jatkui tuhoa edeltävältä ajalta aina persialaisaikaan saakka, tosin sinettien kuva- ja tekstiaiheet vaihtuivat. (Zorn et al. 1994; Lipschits et al. 2011, 34.) Köyhtyneissä oloissa verovarot olivat kuitenkin niukat ja hallinnon resurssit pysyivät pieninä. Babylonian imperiumi todennäköisesti keräsi veroja myös Juudasta, joten vähänsinkin ylijäämä siirtyi pois alueelta.

Yhteiskunnan romahtaessa romahdukselle halutaan löytää syytä (Schwartz 2006, 16–17). Niin Kuningasten kirjoissa kuin Aikakirjoissa syyllisiksi nimetään jumalattomat kuninkaat ja kansan pahat teot (2. Kun. 24:3–4, 19–20; 2. Aik. 36:9, 12–21; Römer 2007, 161–162). Ihailevaa huomiota saavat kuitenkin voitokkaina esitetyt kuninkaat, esimerkiksi Josia. Juudan kuningaskunta tuli päätepisteeseensä, mutta yhteys menneisyyteen muodostui tärkeäksi. (Römer 2007, 151–152.) ”Mahtavaa menneisyyttä” haluttiin muistella ja ammentaa siitä voimaa

uudessa tilanteessa. Kertomuksilla oli myös väestöä yhdistävä merkitys, jota uudet hallitsijat pystyivät käyttämään hyödykseen.

Yhteenvetona voi todeta, että romahduksen jälkeiseen Juudaan jäi niukasti toimeentuleva omavarainen maatalousyhteisö, jonka asukasmäärä ja siten myös asutusten määrä romahti. Resurssien romahtaessa Juudan arkkitehtuurin keskeisten elementtien, kuten nelihuonetalojen tai kallioon hakattujen hautojen, rakentaminen päättyi. Kuningaskunnan hallintorakenne muuttui, kun siitä tuli provinssi. Jonkinlaista paikallishallintoa kuitenkin muotoutui melko pian, ja tämä hallinto jatkoi vanhaa tapaa leimata ruukkuja, joihin kerättiin maataloustuotteita hallinnon käyttöön. Jatkuvaa traditiota edusti myös keramiikan valmistus. Vasta persialaisajalla syntyi uusi hallintorakenne ja uutta kulttuuria; sitä edeltävä yhteiskunta oli vaatimaton heijastus vanhasta.

Tässä luvussa keskeistä

- Romahduksen jälkeisiä yhteiskuntia selittäviä malleja voidaan käyttää myös pienten alueiden, kuten 500-luvun eKr. Juudan, tutkimuksessa.
- Mallit auttavat ymmärtämään, että romahduksen jälkeinen yhteiskunta rakentaa itsensä uudelleen muuttuneissa oloissa, mutta samalla myös säilyttää joitain osia aikaisemmasta yhteiskunnasta tai kulttuurista.
- Juudan väestömäärä romahti noin kolmannekseen, ja se taantui omavaraistaloudeksi, joka toipui hitaasti. Arkeologiset löydöt ovat hyvin vähäisiä, mutta ne osoittavat, että eräät materiaalisen kulttuurin vähän resurssija vaativat osat jatkuivat alueella. Parhaana esimerkkinä tästä on keramiikan valmistus, joka osoittaa aikaisempien valmistustapojen jatkuvan.

Aiheesta enemmän

Faust, Avraham

2012b *Judah in the Neo-Babylonian Period: The Archaeology of Desolation.* Atlanta: Society of Biblical Literature.

Lipschits, Oded

2005 *The Fall and Rise of Jerusalem.* Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

Lipschits, Oded & Blenkinsopp, Joseph (eds.)

2003 *Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period.* Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

Schwartz, Glenn M. & Nichols, John J. (eds.)

2006 *After Collapse: The Regeneration of Complex Societies.* Tucson, AZ: The University of Arizona Press.

Stern, Ephraim

2001 *Archaeology of the Land of the Bible, Volume II: The Assyrian, Babylonian and Persian Periods (732–332 B.C.E.).* Anchor Bible Reference Library. New York: Doubleday.

Tainter, Joseph

1990 *The Collapse of Complex Societies.* Cambridge: Cambridge University Press.

Yoffee, Norman & Cowgill, George L. (eds.)

1988 *The Collapse of Ancient States and Civilizations.* Tucson, AZ: The University of Arizona Press.